

Sántha István:

A „Kulturális kontaktusok az evenkik földjén” című OTKA publikációs pályázat (PUB-K 83201) záró szakmai jelentése

Mindig kivételes és nagy jelentőségű az a pillanat mikor egy szociálintropológus hosszú évek terepmunkás korszaka után az elsajátított ismeretei egységes monográfiában jelenteti meg. Nincs ez másképp a Balassi Kiadó gondozásában „Az evenkik földjén – Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken” címen megjelent könyv esetében sem. Így most a több éves kutatás eredménye hozzáférhetővé vált nemcsak a hazai társadalomtudomány, hanem általában véve a magyar értelmiségi olvasó közönség számára is a szociálintropológia tudománya természetének megfelelően egy a tudomány és a szépirodalom határán lavírozó stílus megformálásának köszönhetően. A publikációs projekt végterméke a Társadalomtudományi Kuratórium 2008-ban OTKA PD (76045) ösztöndíj odaítélésével támogatott *Egyenlőségi viszonyok, hierarchikus kapcsolódások - Interetnikus kapcsolatrendszerek a tajga és a füvespuszta határvidékén a Bajkál-tó környékén élő evenkik és burjátok példáján* című pályázat egyik eredménye. A kötet, sok oldalról mutatja be az evenkik életét, melyet az is mutat, hogy a szöveges részek mellett 3 fényképtábló, 10 eredeti térképvázlat, egy ív színes fénykép-melléklet és egy dvd-kisfilm is a része.

A megpályázott téma hagyományosan a magyar tudományos gondolkodás stratégiai jelentőségű része. A kutatást Tatiana Safonova-val, a szentpétervári Centre for Independent Social Research szociológus-szociálintropológus kutatójával közösen végezzük. Az elmúlt két évben konferenciákon, önnálló előadásokon mutattuk be a fejezeteket Európa különböző Szibéria-kutatással foglalkozó műhelyeiben (Cambridge University, Aberdeen University, Max Planck Institute for Social Anthropology (Halle), Museum de Qua Branly (Paris)). Az elmúlt időszakban több nemzetközileg is elismert publikációm jelent meg a témában (Sántha 2009, Sántha 2010), többek között a Chicago-ban kiadásra kerülő *Current Anthropology*-ban az egyik legnevesebb antropológiai szakfolyóiratban (Sántha etc 2008). Emellett 2008 szeptember vége és 2009 november vége között terepmunkát végeztünk Kelet-Szibériában élő evenki-orocsonok körében.

Az evenkik Szibériában élő modern vadász-gyűjtögetők. Leginkább arról nevezetese, hogy a 'sámán' szó az evenki nyelvből került a nemzetközi köztudatba. Mindezek ellenére az evenkik mindennapi élete ritkán lett antropológiai monográfiák tárgya, jórészt azért, mert csak a legutóbbi időben kaptak lehetőséget antropológusok arra, hogy állomásozó terepmunkát végezzenek körükben. A legmegkapóbb dolog az evenkikkel kapcsolatban talán az a képesség, mellyel meg tudták őrizni a környékbeli hierarchikus társadalmak (oroszok és burjátok) állandó szorításában egyenlőségi viszonyokon alapuló *ethos*-ukat. A „Kulturális kontaktusok az evenkik földjén” című könyvben azokról a helyzetekről számolunk be, melyeket terepmunkáink során tapasztaltunk meg körükben, leírásainkban igyekszünk az evenkik vadász-gyűjtögető stratégiáinak sokszínűségét visszaadni, még akkor is ezek a stratégiák lesznek tapasztalataink szerint mérvadóak, ha már nincs módjuk vadásztevékenységgel foglalkozniuk. Hét fejezetben többek között olyan témákat tárgyalunk, mint a nemek meghatározta különbségek, nyilvános magatartás, gyermeki szocializáció, nem-emberi lényekkel való kölcsönhatás, üzlet és utazás, az idegenekkel való együttműködés formája. A könyvben gyakran találkozni Gregory Bateson, a neves antropológus kibernetikus rendszerelméletére való hivatkozásokkal, és hangsúlyt kap egy sajátos logikai kör léte is az evenkik földjén. Másrészt felbukkan a nem-illusztratív etnográfia gondolatköre, mely a könyv bevezetésében lett kifejtve, mint egy törekvés, arra, hogy kontroláljuk és lecsökkentsük annak a lehetőséget, hogy etnográfiai anyagokat, olyan ideák illusztrációjaként használjuk, melyek nem igazolódtak a terepmunka során.

Eredmények:

1, Etikai megfontolások:

A kutatás eredményeképpen angol, orosz és magyar nyelven megjelenő kötetek, egyedülálló módon lehetőséget teremtenek arra, hogy elemzéseink eredményei elérhetővé váljanak a nemzetközi szak-, és

általában véve a magyar értelmiségi olvasóközönség mellett, a Kelet-Szibériában élő evenkik számára is, akik megtiszteltek bennünket bizalmukkal terepmunkáink során.

2, Stílus

A szociálanropológia művekre mindig jellemző volt egy olyan sajátos stílus, mely a tudomány és a szépirodalom határán igyekszik megtalálni helyét. A kötetek kiadásával lehetőséget adódik a magyar olvasóközönségnek is, hogy valóságon alapuló, és nem sztereotípiákon keresztül képet kapjon Szibériai népek mindennapi életéről. Így az olvasó betekintést kaphat a mindennapi élet örömei mellett (szerelem, versengés, viccelődés, állatokhoz és szellemekhez való viszonyok) olyan feloldhatatlannak tűnő problémákba (idegenek tömeges bevándorlása, modern gazdasági tevékenységek okozta környezet rombolás, alkoholizmus), melyek megkeserítik a szibériai népek mindennapi életét. A terepmunkán alapuló szociálanropológiának alapvető célja egy másfajta, jelen esetben egy kelet-szibériai vadász-gyűjtögető csoport gyakorlati életének tapasztalatait lefordítani a saját, jelen esetben magyar olvasóközönsége számára. Mindez nem mindennapi kihívást jelentett az írók számára, hiszen a vadász-gyűjtögető mentalitást kellett megőrizni az írás folyamán úgy, hogy mindez értelmezhető legyen a magyar értelmiségi olvasóközönség számára is. A (társadalom)tudomány nyelve hierarchiát rejt magában, így nem alkalmazható automatikusan vadász-gyűjtögető csoportok egyenlőségi viszonyokon alapuló mindennapi életének leírásához. A pályázónak igyekezett egy sajátos stílust kialakítani az írás folyamata során, melyre jellemző például, hogy nem szerepeken, szabályokon és normákon, hanem inkább képességeken, készségeken keresztül ad képet a szibériai vadász-gyűjtögető csoportok életéről. A kötet mellékletei is hasonló megfontolásokról készültek. A kötet mellékletében szerepel: egy kommentár nélküli 30 perces kisfilm, tablószerűen rendezett fényképek és 10 térkép is, melyek mind az evenkik életének sokféleségét, különböző képességeit és készségeit mutatják be nem-írásos médiumokon keresztül. Jelen pályázó a legmesszebbmenőkig feladatának tekintette fenti megfontolások gyakorlatbeli alkalmazását műve írása során.

3, Bateson módszerének terepi alkalmazása:

Gregory Bateson módszereit (kibernetikus rendszerelméletét, schismogenezis-elméletét, double bind teóriáját, játék-elméletét, ostensive kommunikáció-elméletét) a legkritikább esetben használták antropológusok terepmunkáik során. Inkább az jellemző, hogy a már kész terepen gyűjtött anyagokat igyekeznek bateson-i módszerekkel elemezni. Azon kivételes helyzetben vagyunk, hogy mi már terepmunkánk során is Bateson módszere alkalmazásának praktikus megfontolásait mérlegeltük. Így reményeink szerint lehetőségünk lesz e szempontból módszertani megfontolásokat tenni Bateson módszereinek terepi tanulságaival kapcsolatban. Bateson jelentősége abban nyilvánul meg, hogy Durkheim és Lévi-Strauss mellett ő az, aki önálló rendszerelméletet és antropológiai nyelvet hozott létre.

4, Egyenlőségi technikák modern társadalomban:

A gyakorlatban nincsenek tiszta etnikumú társadalmak. Különösen, ha kisebbségi kultúrákat vizsgálunk, minduntalan felmerül annak a kérdése, hogy miként lehet értelmezni, leírni egyes viszonyokat. Vajon mekkora szerepet játszanak ezek a kisebbségek a nagy népek helyi képviselőinek életében, életvezetési stratégiáiban? A nem kultúraközi szempontokat figyelembe vevő megközelítések elég jól modellezik-e azt a valóságot, mely a terepmunkák során tapasztalhatunk? Hogyan épül be tudományos szemléletünkbe az a tapasztalat, melyet terepmunkáink során megfigyelünk? Hol jelentkeznek, mivel kapcsolatosak a megértés határai? Vajon-e határok egy antropológus számára mennyire átjárhatók? Ilyen és hasonló, a hierarchikus társadalmak körében megjelenő egyenlőségi viszonyok felismerésére vonatkozó általános elméleti kérdésre is választ ad könyvünk.

A különböző típusú terepen gyűjtött anyagok feldolgozása során Gregory Bateson és Margaret Mead módszerét (Bateson and Mead 1942) tartjuk mértékadónak számunkra. Ők bali terepmunkájukon gyűjtött anyagaik otthoni feldolgozása során nem használták az egyik típusú gyűjtött anyagot (szöveges: terep gyűjtőfüzet, fényképfelvételek, filmfelvételek) egy másik típusú anyag illusztrálására. Magyarán mondva nem keverték össze a különböző típusú anyagokat a feldolgozás már egy korai szakaszában, hanem szigorúan elkülönítve külön kezelték őket egészen az elemzés egyik későbbi

fázisáig, mikor az e módszerrel nyert kategóriák (vagy szituációk) után kezdtek el nyomozni más típusú anyagokban. Például mikor a (gyerekeket és állatokat ábrázoló) fényképek elemzése után nyert 'elkapás', 'elengedés' kategóriák után kezdünk el kutatni videó vagy szöveges anyagtípusban.

A kötet egyik különlegessége egy kisfilm, melyet DVD lemezen a könyv fizikai részeként mellékelünk. Terepkutatásaink során összességében több mint 100 óra terepi filmfelvételt készítettünk. Ezek feldolgozása, előzetes szerkesztése után készülhet el a film. A kisfilm valójában a könyvnek nem pusztán melléklete, hanem önálló fejezete. Abban segít, hogy az alapvetően nem verbális evenki kultúrát nem csak szöveges leíráson és elemzésen keresztül, hanem mozgásában, gesztusaiban, emócióiban, egy szóval élve mutathassuk be. A filmen azokat a szereplőket láthatjuk, akiket a szövegben is megismerhettünk. A kisfilm szerkesztésekor ahhoz tartottuk magunkat, hogy ne legyen fókusz, központi tevékenysége a filmnek, hanem a párhuzamos jelenetek egymás mellett adnak képet azokról az eshetőségekről, melyek egy evenkivel történhetnek.

A terepmunkák során elkészült több mint 15 ezer fényképfelvétel elemzése, előzetes válogatása, csoportosítása nem jelent kisebb feladatot a szerzők számára. Az eseményeknek, annak, ami az evenkikkel történehet az evenki földön van egy sajátos, mondhatnám emikus evenki logikája. Ezek az állóképekből összeállítható, különben máshogy nem igazán megfogható logikai sorok nagy jelentőséggel jelentkeznek egy olyan flexibilis kultúra tekintetében, mint a tajgai, modern vadász-gyűjtögető evenkiké.

A tíz térkép az evenki földet és az evenki emberek viszonyát ábrázolja. Ez a szekció valójában egy összehasonlító munka, mely Baunt és Kurumkán megyét és az ott élő evenkiket mutatja be azonos tematikákban. A térképek jellegzetessége elkészítésük nehézségében fogható meg, abban, hogy míg a hierarchikus társadalmakról készített térképek tematikájának fókusz, központi tematikája van, addig az egyenlőségi alapon szerveződő evenkik életét bemutató térképek esetében nem törekedhettünk erre, hiszen egyenrangú viszonyok egyenrangú térképrevitelére lehet csak a cél, meglátásuk szerint modern vadász-gyűjtögető társadalmak esetében. A térképek a következő témákat jelentik meg:

1-2: Infrastruktúra

3-4: Evenki helyek

5-6: Bajtársi-szövetség és színlelés

7-8: Gyerekek

9-10: Kutyák

Köszönetemet szeretném kifejezni a Tisztelt Bizottság irányában, hogy Az evenkik földjén - Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken című könyv kiadásának támogatásával lehetőséget teremtett arra, hogy jelen szociálintropológiai monográfia a szerzők elképzeléseinek megfelelő formában hozzáférhetővé válhatott a hazai társadalomtudomány és általában véve az értelmiségi olvasóközönség részére!

Sántha István – Tatiana Safonova:

Az evenkik földjén- Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken

Balassi kiadó, Budapest 2011

237 oldal, 3 szövegek közötti fénykép tábló

Melléklet: 1 ív színes fénykép melléklet, 10 eredeti térképvázlat, dvd-melléklet (23 perces antropológiai kisfilm)

Tartalom:

7 | Köszönetnyilvánítás

11 | Bevezető: Nem-illusztratív antropológia

27 | 1. fejezet: Bajtársi szerveződés és színlelés (*pokazuha*). Rugalmas és állandó kulturális elemek

67 | 2. fejezet: Színlelés (*pokazuha*). A helyi értelmiség magatartásformája egy kelet-burjátiai kultúrház példáján

93		3. fejezet: <i>Manakan</i> és <i>andaki</i> . A társadalmi nemek közötti különbségtétel és a személyes autonómia
119		4. fejezet: Történetek evenki emberekről és evenki kutyákról. Kommunikáció megosztott kontextusokon keresztül
143		5. fejezet: A világhoz való hozzáállás módjai. Burját megfordíthatóság és evenki cirkularitás
169		6. fejezet: Helyi idegennek lenni. A Kelet-Szibériában élő kínaiak ethosza
193		7. fejezet: Gyalogló értelem. Minták, amelyek az evenki földhöz kötnek: bajtársi szerveződés és az evenki személy(iség) formálódása
225		Zárógondolatok: Kulturális kontaktusok
227		Irodalom
231		Név- és tárgymutató
239		Fényképmelléklet
		<i>Dzsirga. 2006 tavasza</i> (23 perces kisfilm – dvd-melléklet)